

Prądnik. Prace Muz. Szafera	22	123–134	2012
-----------------------------	----	---------	------

JAN URBAN

Instytut Ochrony Przyrody PAN,
Al. A. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków
urban@iop.krakow.pl

**TERMINY JASKINIA, PIECZARA ORAZ GROTA
JAKO DZIEDZICTWO KULTUROWE**

**The terms *jaskinia* (cave), *pieczara* (cave, cavern) and *grotta* (grotto)
as a cultural heritage**

ABSTRACT: The article contains analysis of the terms *jaskinia* (cave), *pieczara* (cave, cavern) and *grotta* (grotto), the meanings of which in the Polish language are practically the same. It also explains the origin of the word *jaskinia*. These terms have been used in the scientific and tourist vocabulary since the 19th century to this day, entered the Polish cultural tradition and become the heritage of the Polish language. Eliminating them from the country's language and specialist nomenclature would mean the impoverishment of the Polish culture.

KEY WORDS: cave, cavern, grotto, linguistics, toponymy, nomenclature

W słownictwie i nazewnictwie speleologicznym stosuje się wiele terminów określających podziemne pustki dostępne dla człowieka i nie kojarzone z jego bezpośrednią działalnością (gospodarczą, militarną itp.). Jednak tylko trzy z nich: *jaskinia*, *pieczara* oraz *grotta* są w języku polskim jednoznacznie i powszechnie kojarzone z takimi obiektami. Pozostałe terminy używane w speleologii na określenie takich pustek podziemnych, np. *schronisko*, *jama*, *dziura*, *okap*, *okno*, *szczelina*, *tunel*, *studnia*, *komin* czy *awen* oznaczają w potocznym języku zupełnie inne obiekty, bądź też (*awen*) nie weszły do języka potocznego. Spośród tych trzech pierwszych *jaskinia*, to termin używany obecnie najczęściej, jednak wszystkie one tworzą bogactwo polskiego języka, które jest dziedzictwem naszej kultury. Dlatego celem poniższego artykułu jest analiza znaczenia trzech wymienionych w tytule określeń, ich pochodzenia oraz miejsca w naszym języku i – szerzej – kulturze.

DEFINICJA TERMINÓW JASKINIA, PIECZARA I GROTA

W polskich podręcznikach oraz w zdecydowanej większości polskich publikacji speleologicznych (w tym głównie w inwentarzach jaskiń) *jaskinia* definiowana jest jako naturalna pustka podziemna dostępna dla człowieka. Niekiedy podawana jest jeszcze

minimalna długość takiej pustki wynosząca zwykle 2–3 m (np. Pulina 1999, s. 86¹; Pulina, Andrejczuk 2000, s. 269; Wiśniewski 2002; Gradziński 2011). Podobnie termin *jaskinia* definiowany jest w popularnych encyklopediach, a także w słownikach języka polskiego (np. *Słownik ...* 1998, s. 288; Bańko 2000, s. 561; patrz też Stanisławska, Suski 2005). Definicja powyższa jest niejednoznaczna i w konkretnych przypadkach praktycznie każde z użytych w niej określeń należy poddać dyskusji. Zaczynając od jej początku i dyskutując określenie *naturalna pustka* można zapytać, czy jest nią podziemna komora, która ma naturalne, typowe dla jaskiń o genezie grawitacyjnej kształty, chociaż powstała w wyniku zawalenia sztucznego, antropogenicznego korytarza podziemnego? Ponadto, czy naturalna pustka poszerzona i znacznie zmieniona przez działalność górnictw jest jeszcze jaskinią? Rozważając następane określenie *podziemna pustka* można z kolei zapytać, czy taką pustką jest pionowa (naturalna) studnia nie posiadająca stropu i jakie wymiary musi ona mieć (głębokość i średnicę), by uznać ją za podziemną (por. Gradziński 2011)? Czy podziemną pustką jest okap skalny o znacznym zasięgu (niekiedy nawet kilkunastu metrów), mający jednak tylko jedną ścianę? Samo słowo *pustka* budzi wątpliwości, bowiem wiele jaskiń poszerzanych jest przez usuwanie z kanałów krasowych ich wtórnych wypełnień. Wreszcie i dostępność jaskiń jest kryterium względnym, zależnym od rozmiarów konkretnej osoby, jej sprawności fizycznej i niekiedy umiejętności alpinistycznych.

Sformułowanie jednoznacznej definicji wydaje się trudne i nie jest celem niniejszego artykułu, choć nie można wykluczyć, iż taka definicja zostanie w przyszłości przyjęta przez środowisko speleologiczne. Istotne jest jednak, by zajmując się problematyką jaskiń zdawać sobie sprawę z ograniczeń istniejącej definicji i podejmować próby jej doprecyzowania, gdy istnieje taka potrzeba (np. przy publikacji inwentarzy jaskiniowych).

Znaczenie słów *grota* i *pieczara* jest identyczne do – jak już stwierdziliśmy niestety mało precyzyjnego – określenia *jaskinia*. Znaczenie tego pierwszego terminu najlepiej ilustruje słownik Lindego (1808, s. 782), w którym scharakteryzowano go następująco: „grota czyli jaskinia ...”. Również nowsze słowniki języka polskiego (np. Arct 1929, s. 182, 217, 519; Tokarski 1980, s. 261; Zgólkowa 1997, s. 92–93; *Słownik ...* 1998, s. 288; Bańko 2000, A–Ó ss. 482, 561, P–Ż ss. 56; Długosz-Kurczabowa 2003, s. 163–163) nie różnicują znaczeń tych słów. Niektóre zwracają jednak uwagę, że terminy *grota* i *pieczara* używane są również na określenie obiektów podziemnych o pochodzeniu sztucznym (co zauważa już także Linde, 1808).

GENEZA I UŻYCIĘ TERMINÓW *JASKINIA*, *PIECZARA* ORAZ *GROTA* W JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH I ŚRODKOWOEUROPEJSKICH

Wśród języków słowiańskich najbardziej rozpowszechnionymi określeniami jaskini są terminy z rdzeniem *peč* i różnymi końcówkami: *na* lub *ra*, podczas gdy użycie form zbliżonych do najpopularniejszego w języku polskim terminu *jaskinia* ograniczone jest do języków zachodniosłowiańskich.

Popularność w językach słowiańskich określeń jaskini z rdzeniem *peč*, przede wszystkim zaś sam ten rdzeń wskazuje, że z omawianych tu trzech terminów najstarsze korzenie ma wyraz *pieczara*. Starosłowiańskie słowo *peč* (*pest*) oznacza bowiem piec, a w szerszym i starszym znaczeniu – ognisko domowe, miejsce zamieszkania (Denes 1996; Boryś 2005, s. 427; por. też Wiśniewski 1998a; Urban 2000, 2011). Taka identyfikacja jaskini

¹ W tej publikacji termin jaskinie ograniczono niesłusznie tylko do form krasowych.

Tabela 1. Jaskinia w różnych językach środkowoeuropejskich (na podstawie popularnych słowników polsko-, rosyjsko- oraz angielsko-obcojęzycznych)

Table 1. Jaskinia (cave) in various Central-European languages (based on popular Polish-, Russian-, and English- foreign languages dictionaries)

Język – Language	Główne określenie jaskini Main term for a cave
Języki słowiańskie – Slavonic languages	
Białoruski – Byelorussian	piačora
Bułgarski – Bulgarian	peščera
Chorwacki (serbochorwacki) – Croatian (Serbo-Croatian)	pečina
Czeski – Czech	jeskyně
Polski – Polish	jaskinia
Rosyjski – Russian	pieščera
Serbski (serbochorwacki) – Serbian (Serbo-Croatian)	pečina
Serbołużycki – Serbo-Lusatian	jama*
Słowacki – Slovak	jaskyňa
Słoweński – Slovenian	jamo
Starocerkiewnosłowiański – Old Church Slavonic	pieščera
Ukraiński – Ukrainian	pečera
Niesłowiańskie języki środkowoeuropejskie – Non-Slavonic Central-European languages	
Estoński – Estonian	koobas
Litewski – Lithuanian	urvas
Łotewski – Latvian	ala
Niemiecki – German	höhle
Rumuński – Romanian	peștera
Węgierski – Hungarian	barlang

*informacja ustna J. Templina – oral information obtained from J. Templin

z miejscem zamieszkania może świadczyć o bardzo starym pochodzeniu tego słowa, sięgającym kultur prehistorycznych mieszkańców jaskiń. Słowo to przeniknęło również do tradycji niektórych narodów niesłowiańskich. Przykładem tego może być rumuńskie określenie jaskini – *peștera* (tab. 1) oraz liczne nazwy topograficzne z rdzeniem *peč* i *pešt* na Węgrzech, których teren przed inwazją Madziarów w X w. (i później, już pod ich panowaniem) zamieszkiwali Słowianie. Najbardziej znanymi nazwami „jaskiniopochodnymi” na Węgrzech jest Budapeszt (choć jaskinie występują w części tego miasta zwanej Budą) oraz miasto Pecs, ale nawet na przeglądowej mapie komunikacyjnej tego kraju można znaleźć kilkanaście miejscowości z takim rdzeniem. Na podstawie nazw topograficznych z elementem *peč* lub podobnym zlokalizowano wiele jaskiń w tym kraju (Denes 1996).

W językach zachodniosłowiańskich forma *pieczara* (lub podobna) używana jest rzadziej, jednak *peč* pojawia się w nazwach schronisk skalnych na terenie Czech. W Polsce, poza nazwami czterech niewielkich obiektów jaskiniowych w Pieninach, Tatrach i na Ponidziu (Piec Majki, Piec Górny i Piec Chlebowy, plus Schronisko Piecowe), nie zetknąłem się z tego typu toponimami.

Termin *pieczara* notowany jest w Polsce od drugiej połowy XVI w. i uważany za rutenizm (Brückner 1927, s. 407; Bańkowski 2000, t. II, s. 1566). Wtórne pojawienie się go w naszym języku wiązać można z rozszerzeniem terytorialnym Rzeczypospolitej w XV w. na wschód i – w konsekwencji – wielokulturowością jej mieszkańców.

Spośród dwu pozostałych terminów, wyraz *jaskinia* jest starszy w naszym języku niż *grota* i ma – podobnie jak *pieczara* – pochodzenie słowiańskie. Pojawia się w źródłach z wieków XIV i XV, początkowo jako forma *jaskini* (Bańkowski 2000, t. I, s. 578; Boryś 2005, s. 205). Etymolodzy nie tłumaczą jego pochodzenia (Sławski 1952–1956) lub tłumaczą je różnie. Bańkowski (2000) wywodzi początkowy człon tego wyrazu od określenia *jasny* (ściślej prasłowiańskiego *jěsknь*) utożsamiając jaskinię z jej jasną, przyotworową częścią, jako przeciwieństwem części ciemnej, „nieдоступnej” dla człowieka. Z kolei Brückner (1927, s. 200), a za nim Boryś (2005, s. 205) uważają, iż pierwszy człon tego terminu pochodzi od prasłowiańskiego wyrazu *jěskь* (*jězkь*) oznaczającego element wydrążony, schowek (zachowany np. w rosyjskim słowie *jaščyk* – torba). Wszyscy wyżej cytowani autorzy słowników etymologicznych przyrostek *ynia* identyfikują z prasłowiańskim przyrostkiem użytym np. w słowie *świątynia*.

Wydaje się jednak, że oba człony terminu *jaskinia* można wytłumaczyć zgodnie z definicją i powszechnym rozumieniem *jaskini* (patrz rozdział wyżej), łącząc słowa *jasność* oraz *ginąć*. *Jaskinia* to bowiem miejsce, w którym jasność zanika, czyli „jasne ginie”. (Zamiana w wyrazie *jaskinia* dźwięcznego „g” w tym drugim członie przy bezdźwięcznym „s” w pierwszym wydaje się normalnym procesem językowym). Takie tłumaczenie jest też uzasadnieniem „młodsze” wieku terminu *jaskinia* niż *pieczara* w językach słowiańskich, bo wiąże ten pierwszy z okresem, gdy ludzie już przestali powszechnie wykorzystywać jaskinie jako miejsca zamieszkania lub schronienia. O „młodym” wieku terminu *jaskinia* świadczy też ograniczenie jego używania tylko do trzech do języków zachodniosłowiańskich (tab. 1).

Termin „grota” ma oczywiście niesłowiańskie pochodzenie i wywodzony jest z języków romańskich (francuski – *grotte*, włoski *grotta*), w których oznaczał on początkowo miejsce ukrycia się, kryjówkę. Korzenie jego tkwią jednak w łacińskim słowie *crypta* oraz greckim *kryptos* – ukryty (Bańkowski 2000, t. I, s. 484; Długosz-Kurczabowa 2003, s. 163–164). Słowo to przywędrowało do nas zapewne wraz z włoskimi dworzanami, kupcami oraz rzemieślnikami w XVI w. lub z francuskim Oświeceniem i pojawia się w naszym piśmiennictwie w XVIII w. Mimo, iż jest chronologicznie najpóźniejszym słowem spośród trzech będących przedmiotem tego artykułu, to powstał już termin pochodny w stosunku do niego – *grotołaz* (Zgółkowa 1997, s. 92–93), który stał się nawet nazwą pierwszego polskiego czasopisma speleologicznego (Wiśniewski 1997a).

OKREŚLENIA *JASKINIA*, *PIECZARA* I *GROTA* W JĘZYKU POLSKIM DAWNIEJ I WSPÓŁCZEŚNIE

Analiza publikacji (i dostępnych materiałów rękopiśmiennych) powstających od początku okresu gdy ludzie zaczęli postrzegać jaskinie jako przedmiot badań naukowych lub zainteresowania krajoznawczego, a więc od czasu Oświecenia (por. Wiśniewski 1998b, 2002) do połowy XX w. wykazuje, iż terminy *grota* oraz *jaskinia* używane były w literaturze naukowej oraz krajoznawczej z równą prawie częstotliwością i były rozumiane identycznie. Sformułowanie „jaskinie i groty” pojawiające się np. w niektórych tytułach nie oznacza, iż autorzy odróżniali znaczenie tych pojęć, bowiem w tekstach opisywali te same obiekty stosując oba te określenia (tab. 2). Już J. Jaśkiewicz w wykładzie wygłoszonym dla króla Stanisława Augusta podczas jego pobytu w Krakowie w 1787 r. używał zamiennie określeń *groty* i *jaskinie*. Później oprócz takich, którzy używali obu tych wyrazów, niektórzy autorzy preferowali termin *groty*, wśród których częściej byli literaci (Łubieńska 1842; Dziekoński

1983), natomiast konsekwentnie termin *jaskinie* stosowali na przykład „naturaliści” (czyli przyrodnicy) badający okolice Ojcowa w 1854 r. (Stronczyński i in. 1855, 1957) oraz – nieco później – archeolog J. Zawisza (1973) (tab. 2). Jednak oba te określenia są stosowane powszechnie w najważniejszym dziele geograficznym dotyczącym ziem polskich wydanym w XIX w. – „Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, którego tomy ukazywały się w latach 1880–1902. Termin *grot* przeważa nawet liczebnie nieco nad *jaskinią* w nazwach prac graficznych zebranych w publikacji W. Wiśniewskiego (1999a) prezentującej XIX-wieczną ikonografię jaskiń gór polskich.

W publikacjach XIX-wiecznych i z początku XX w. nieco rzadziej pojawia się określenie *pieczara*. Są jednak autorzy używający wyłącznie tego określenia (np. Gąsiorowski i Malicki) oraz tacy (np. Żeromski), którzy wykorzystują pełnię bogactwa językowego w tym zakresie (tab. 2). Termin *pieczara* jest rozumiany przez używających go autorów w tym samym znaczeniu, co dwa pozostałe.

Powszechne użycie słów *grot* i *pieczara* w okresie XIX i pierwszej połowie XX w., gdy przedmiotem badań były przede wszystkim duże i stosunkowo łatwo dostępne pustki podziemne spowodowało być może intuicyjne kojarzenie tych terminów z takimi właśnie obiektami. Stąd też uzasadniona wydaje się propozycja Stanisławskiej i Suskiego (2005), by terminy *grot* i *pieczara* stosować właśnie do obiektów zwartych, obejmujących głównie obszerne pustki typu komór, podczas gdy *jaskinie* rozumieć jako zespoły trudniej dostępnych i mniej obszernych korytarzy.

Ze względu na wielość mediów, w tym zwłaszcza źródeł pisanych, trudno poddać obiektywnej analizie współczesną rolę i częstotliwość używania trzech omawianych terminów w języku potocznym. Ich znaczenie we współczesnym języku speleologicznym (języku używanym przez grotolarzów) można próbować zilustrować analizując nazewnictwo jaskiń. Liczba jaskiń znanych od dawna i posiadających tradycyjne, miejscowe (ludowe) nazwy była bowiem stosunkowo niewielka, natomiast większość jaskiń została odkryta i nazwana przez grotolarzów w drugiej połowie XX i na początku XXI w. Stąd też praktycznie środowisko grotolarzów decyduje o nazwach jaskiń polskich (Bijak, Rutkowski 2011). Wykaz nazw topograficznych Rzeczypospolitej Polskiej (*Nazwy...* 1991) podaje 61 toponimów jaskiń, z których 62% zawiera termin *jaskinia*, tylko jedna – termin *grot*, zaś *pieczar* w ogóle nie ma. W zestawieniach speleonimów (toponimów jaskiniowych) poszczególnych regionów Polski, znajdujących się w posiadaniu Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, (które sporządzone zostały w większości na podstawie regionalnych inwentarzy jaskiń opublikowanych dla Tatr, Beskidów, Sudetów, Niecki Nidziańskiej, Gór Świętokrzyskich i Niżu Polskiego na przełomie XX i XXI w. – Bijak, Rutkowski 2011) zazwyczaj dominują nazwy zawierające określenie *schronisko* (lub *schron*), co jest uwarunkowane niewielkimi rozmiarami obiektów. Współcześnie bowiem niewielkie obiekty jaskiniowe określa się jako schroniska (Pulina, Andrejczuk 2000, s. 269; Grdziński 2011).² Speleonimów ze słowem *jaskinia* jest mniej, ale ich liczba w zdecydowanej większości regionów i tak 10-krotnie przekracza liczbę nazw jaskiniowych z *grotą*, zaś *pieczary* występują tylko sporadycznie (tab. 3).

Tak mała liczba *grot* i *pieczar* wśród nazw jaskiń może być tłumaczona tendencją współczesnych (działających od połowy XX w.) odkrywców-grotolarzów do stosowania w nazewnictwie nowych obiektów terminów zgodnych z ludową lub miejscową tradycją.

² Wydaje się, że termin *schronisko* stał się popularny od czasów ukazania się pierwszego inwentarza jaskiń polskich w latach 50. XX w., którego autor, Kazimierz Kowalski, stosował powszechnie ten termin w nazewnictwie.

Tabela 2. Terminy *jaskinia*, *pieczara* i *grota* w ważniejszych polskich publikacjach naukowych, krajoznawczych i literackich XIX w. oraz pierwszej połowy XX w.

Table 2. Terms *jaskinia* (cave), *pieczara* (cave, cavern) and *grota* (grotto) in more important Polish scientific, tourist and literary publications from the 19th and the first half of the 20th centuries

Autor i rok wydania (w nawiasach – okres powstania tekstu, jeśli jest inny niż data publikacji Author and the year of publication (in brackets – the period of creating the text, if different from the date of publication))	Użyte terminy (w cudzysłowach cytaty, w nawiasach terminy używane rzadko) Used terms (in quotation marks – quotes; in brackets – rarely used terms)	Uwagi Comments
J. Jaśkiewicz 1787	jaskinia, „naturalne groty”	reprint
S. Staszic 1931 (1798)	„jama Ciemna”, „jaskinia Ciemna”	
H. Kołłątaj 1842 (początki XIX w.)	„groty czyli jaskinie”	
J.B. Pusch 1830	jaskinia	tłumaczenie A. Kitajewskiego
S. Goszczyński 1958 (1832-1835)	pieczara, grota	za W. Wiśniewskim 1997
A. Berends 1834	„jaskinie i groty”	
Busko ... 1839	jaskinia, grota	tekst w popularnym czasopiśmie
J. Dziekoński 1983 (ok. 1840)	„Duch jaskini”, grota	nowela napisana około 1840 r.
A. Łubieńska 1842	„groty Skorocic”	
M. Baliński, T. Lipiński 1844	jaskinia, pieczara	
B.Z. Stęczyński (1847-1870)	jaskinia, pieczara	za W. Wiśniewskim 1998a, c
K. Grygowicz 1849	grota, jaskinia	
W. Jastrzębowski 1854	jaskinia, grota	
K. Stronczyński i in. 1855, 1857	jaskinia, (jama)	
A. Wiślicki 1856	„jaskinie i groty”	
L. Zejszner 1861	jama	
J. Zawisza 1873	jaskinia	
W. Siarkowski 1874	grota	
H. Święcicki 1874	„grota Piekło”	
A. Gruszecki 1878	jaskinia (grota)	
S. Kontkiewicz 1882	grota, jaskinia	
K. Koziorowski 1898	„Jaskinia Olsztyńska”, „Grota Olsztyńska”	
S. Żeromski 1902	grota, pieczara, jaskinia, okno	
J. B. Pusch 1903	jaskinia	tłumaczenie S. Kontkiewicza
J. Siemiradzki 1903	jaskinia	
J. Sioma 1904	jaskinia, grota	
<i>Jaskinia w Kadzielni ...</i> 1904	jaskinia	
<i>Odkrycie groty ...</i> 1904	„odkrycie groty”	
J. Siemiradzki 1909	grota	
S. Lencewicz 1911	„Grota Łokietka”, „Jaskinia Łokietka”, „Grota Ciemna”	
P. Przesmycki 1912	jaskinia	
J. Sosnowski 1914	grota	
L. Sawicki 1918-1919	jaskinia	
T. Dybczyński 1923	grota	

H. Gąsiorowski 1925	pieczara	
S. Kreutz 1925	grotta	
R. Danysz-Fleszarowa 1933	jaskinia (grotta)	
T. Jackowski 1937	„Grotta św. Rozalii”	
K. Maślankiewicz 1937	grotta, jaskinia	
A. Malicki 1947	„Pieczara Dzwonów”	

Tabela 3. Nazewnictwo polskich jaskiń według danych z wykazu nazw geograficznych (*Nazwy...* 1991) oraz zestawień będących w posiadaniu Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (KNMiOF)

Table 3. Nomenclature of Polish caves according to the data from the register of geographical names (*Nazwy...* 1991) and the lists in possession of the Commission for Names of Places and Physiographic Objects (KNMiOF)

Region Region	Liczba objektów Number of objects	Procentowy udział jaskiń posiadających w nazwie termin: Percentage share of caves having in their names the terms:						
		jaskinia cave	grotta grotto	pieczara cave, cavern	schron, schronisko rock- shelter	jama cavity, pit	dziura hole	inny other
Obszar Polski <i>Nazwy...</i> 1991):	61	62,2	1,6	0		5,0	5,0	26,2
Tatry	707	23,3	0,8	0	13,2	0,9	16,2	45,6
Pieniny	50	20,0	2,0	0	54,0	4,0	10,0	10,0
Beskidy	446**	33,3	0,9	0,2	33,3	6,1	7,0	19,2
Sudety	82	38,3	2,5	3,7	17,3	8,6	2,5	27,6
Wyżyna Krakowsko- Wieluńska	1508	16,2	0,3	0	64,0	0,4	0,5	18,6
Niecka Nidziańska*	112	35,7	1,8	0,9	43,7	1,8	0	16,1
Góry Świętokrzyskie*	152	23,7	2,0	0	38,8	9,2	4,6	21,7
Niż Polski*	20	20,0	15,0	0	5,0	5,0	5,0	50,0

*z uwzględnieniem zmian po posiedzeniu KNMiOF w kwietniu 2012 r.
including the changes introduced after the meeting of KNMiOF in April 2012

** bez obiektów sztucznych (sztolni) umieszczonych w zestawieniach
without artificial objects (galleries) included in the lists

Taką tendencję zdaje się potwierdzać znaczny procent *dziur* w toponimach jaskiniowych Tatr, gdzie jedna z najdawniej znanych dużych jaskiń nosi tradycyjną (ludową?) nazwę Dziura, z drugiej zaś strony *schronisko* w licznych nazwach jaskiń Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej, na której wiele speleonimów zawierających ten termin utworzył K. Kowalski w latach 50. XX w. (przy założeniu, że twórczość nazewnictwa Kowalskiego zaliczymy już do tradycji miejscowej) (tab. 3). Tendencja ta, popularna, a nawet promowana w środowisku speleologicznym (Wiśniewski 1999) i w zasadzie słuszna, nie powinna jednak sztucznie wypierać terminów popularnych w języku polskim, nawet literackim dawniej, a dziś także w nim funkcjonujących, takich właśnie jak *grotta* i *pieczara*.

PODSUMOWANIE – *JASKINIA, PIECZARA I GROTA* JAKO ŚWIADECTWO KULTURY

Mimo całkiem różnego pochodzenia i „wieku”, terminy *jaskinia*, *pieczara* oraz *grota* oznaczają w polskim języku praktycznie to samo. Spośród wielu słów określających specyficzne i powszechnie rozpoznawalne, choć nieprecyzyjnie definiowane naturalne podziemne obiekty topograficzne, tylko te trzy odnoszą się jednoznacznie do nich. Wszystkie trzy terminy używane były w tym znaczeniu od czasu, gdy podziemne pustki zaczęły być przedmiotem zainteresowania naukowego i krajoznawczego. Kilka pokoleń XIX-wiecznych przyrodników, archeologów, turystów i pisarzy, należących do elity kulturalnej społeczeństwa penetrowało *groty* i *jaskinie*, niektórzy z nich – *pieczary*, rozumiejąc przez te słowa naturalne podziemne sale oraz korytarze i nie odróżniając ich od siebie. W ten sposób terminy *grota* i *pieczara* wpisują się w nasze tradycje kulturalne nie w mniejszym stopniu niż „najbardziej polska” (zachodniosłowiańska) *jaskinia*, czy „ludowe” *jama* oraz *dziura*, a na pewno w większym stopniu niż praktycznie nie znane dawniej *schronisko* (choć rzadziej dziś stosowany w nazewnictwie *schron* ma już na pewno starsze konotacje). Stają się świadectwem naszej kultury i dziedzictwem języka polskiego. W takim rozumieniu nazwa *Pieczara Dzwonów* w Skorocicach jest tak samo zabytkiem i powinna być chroniona tak samo jak pozostałości romańskich murów kościoła joannitów w pobliskiej Zagości.

Język podlega oczywiście ewolucji, która ostatnio jest bardzo dynamiczna i trudno poddaje się „kontrolom”. W przypadku jednak tak niewielkiego i zintegrowanego środowiska jakim jest społeczność grotolazów (nazwanych tak od *groty* oczywiście!) możliwe wydaje się pewne działanie dla utrzymania dziedzictwa językowego naszej speleologii, choćby poprzez wykorzystywanie nazewnictwa wszystkich tradycyjnych określeń stosowanych dla podziemnych obiektów – od *jamy* i *dziury* poczynając, a na *grocie* i *pieczarze* kończąc.

Podziękowania

Składam podziękowanie pani prof. B. Czopek-Kopciuch, przewodniczącej Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, za zgodę na wykorzystanie materiałów będących w posiadaniu Komisji. Równocześnie dziękuję panu J. Templinowi ze speleoklubu Höhlen- und Karstforschung Dresden (Niemcy) za pomoc w zebraniu danych dotyczących języka serbołużycznego.

PIŚMIENNICTWO

- Arct M. 1929. *Słownik języka polskiego*, t. 1. Wyd. M. Arcta. Warszawa, ss. 640.
- Baliński M., Lipiński T. 1844 (1850). *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. II. Nakładem S. Orgelbranda. Warszawa, ss. 546.
http://books.google.pl/books?id=EWtKAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Bańko M. (red.). 2000. *Inny słownik języka polskiego PWN*. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa, A-Ó, ss. 1213, P-Ż, ss. 1423.
- Bańkowski A. 2000. *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa, t. I, s. 1–873, t. II, s. 874–1850.

- Bijak U., Rutkowski M. 2011. *Problemy ze standaryzacją nazw jaskiń*, [w:] *Materiały 45. Symp. Speleologicznego, Ojców 20–23.10.2011*, red. M. Gradziński, J. Partyka, J. Urban. Sekcja Speleologiczna PTP im. Kopernika. Kraków, s. 44. http://www.ssb.strefa.pl/ssptp/08wydawnictwa/symposium_45.pdf
- Boryś W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wyd. Literackie. Kraków, ss. 861.
- Berends A. 1834. *Busko i źródło mineralne pod niem się znajdujące*. Nakł. A.E. Glücksb-berga. Warszawa, ss. 86.
- Brückner A. 1927. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Nakł. Krakowskiej Spółki Wydawniczej. Kraków, ss. 806. <http://picasaweb.google.com/asparagusium/Brueckner#slideshow/5421903998572953602>
- Busko źródłem mineralnym sławne*. 1839. „Przyjaciół Ludu”, 47: 369–371.
- Danysz-Fleszarowa R. 1933. *Spis jaskiń krajowych*. „Zabytki Przyrody Nieożywionej”, 2: 135–146.
- Denes G. 1996. *A Pest-hegyi Arany-barlang*, [w:] Proc. 6th Intern. Symp. on Pseudokarst. Galyateto, s. 117–132.
- Długosz-Kurczabowa K. 2003. *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa, ss. 658.
- Dybczyński T. 1923. *Ilustrowany przewodnik po Łysogórach*. Wyd. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Warszawa, ss. 228.
- Dziekoński J. B. 1983. *Duch jaskini*. [w:] *Polska nowela fantastyczna*, t. 2, *Władca czasu*, red. J. Tuwim. Wyd. Alfa. Warszawa, s. 5–17.
- Gąsiorowski H. 1925. *Podziemne jezioro w krasie gipsowym w Siestawicach*. „Ochrona Przyrody”, 5: 33–37.
- Goszczyński S. 1968. *Dziennik podróży do Tatrów*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław, ss. CXXVII, 337.
- Gradziński M. 2011. *Nazewnictwo jaskiniowe – spojrzenie przyrodnika*, [w:] *Materiały 45. Symp. Speleologicznego, Ojców 20–23.10.2011*, red. M. Gradziński, J. Partyka, J. Urban. Sekcja Speleologiczna PTP im. Kopernika. Kraków, s. 61–62. http://www.ssb.strefa.pl/ssptp/08wydawnictwa/symposium_45.pdf
- Gruszecki A. 1878. *O jaskiniach na przestrzeni od Karpat po Bałtyk*. „Biblioteka Warszawska”, 4: 329–352.
- [Grygowicz K.] 1849. *Opis Buska wraz z zakładem kąpielowym z dołączeniem przepisów używania wody ze źródła miejscowego i.t.d.* Druk. J. Jaworskiego. Warszawa, ss. 60.
- Jackowski T. 1937. *O Perzowej górze i grocie św. Rozalii*. „Radostowa”, 2, 3: 54–56.
- Jaskinia w Kadzielni pod Kielcami*. 1904. „Naokoło Świata”, 44: 689–690.
- [Jastrzębowski W.] 1854. *Wspomnienie z podróży przez uczniów Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie pod przewodnictwem profesora Wojciecha Jastrzęb-owskiego po kraju odbyte* [Łubieńska A.]. 1842. *Krótkie opisanie Buska i jego okolic*. Drukarnia Banku Polskiego. Warszawa, ss. 21.
- Jaśkiewicz J. 1978. *Dyssertacja na publicznej sessyi Szkoły Głównej Koronney w przy-
tomności Najjaśniejszego Pana czytana*. Czarniecki S., red., reprint. Oddział Krakowskiego
Towarzystwa Przyjaciół Książki. Kraków, ss. 17.
- [Koźłataj H.] 1842 – X. *Hugona Koźłataja rozbiór krytyczny zasad historii o początkach
rodu ludzkiego*. Drukarnia Uniwersytecka, Kraków ss. 424. <http://books.google.pl/books?id=hk8FAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>
- Kontkiewicz S. 1882. *Sprawozdanie z badań geologicznych dokonanych w 1880 r.
w południowej części guberni Kieleckiej*. „Pamiętnik Fizjograficzny”, 2: 175–202.

- Koziorowski K. 1898. *Kilka słów o Jaskini Olsztyńskiej*. „Wszechświat”, 17: 712–716.
- Kreutz S. 1925. *W sprawie ochrony przyrody nieożywionej*. „Ochrona Przyrody”, 5: 58–68.
- Lencewicz S. 1911. *Przez Wyżynę Małopolską (8 sierpnia)*. „Ziemia”, 2: 428–430.
- Linde M.S.B 1808. *Słownik języka polskiego*, t. I, cz. II. G-L. Nakładem Autora. Warszawa, s. 669–1322. http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=54870
- [Łubieńska A.] 1842. *Krótkie opisanie Buska i jego okolic*. Drukarnia Banku Polskiego, Warszawa, ss. 21.
- Malicki A. 1947. *Zabytki przyrody nieożywionej na obszarach gipsowych dorzecza Nidy*. „Chrońmy Przyrodę Ojczystą”, 3, 1–2: 31–38.
- Maślankiewicz K. 1937. *Grotty Olsztyńskie*. „Ochrona Przyrody”, 17: 85–93.
- Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej*. 1991. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. W. Romera. Warszawa, ss. 780.
- Odkrycie grot*. 1904. „Naokoło Świata”, 29: 464.
- Przesmycki P. 1912. *Jaskinie na wyżynie Małopolskiej*. „Ziemia”, 3, 27: 443–444.
- Pulina M. 1999. *Kras. Formy i procesy*. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego. Katowice, ss. 373.
- Pulina M., Andrejczuk W. 2000. *Kras i jaskinie*, [w:] *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. 17. Wyd. Kurpisz. Poznań, ss. 357.
- Pusch J. B. 1830. *Krótki rys geognostyczny Polski i Karpat północnych, czyli opisanie zewnętrznego ukształcenia i wewnętrznego składu ziemi tego kraju z rękopisu niemieckiego przez A. Kitajewskiego*. (Rzecz wyjęta z tomu I-go i II-go Sławianina). Nakł. Tłumacza. Warszawa, ss. 104.
- Pusch J. B. 1903. *Geologiczny opis Polski oraz innych krajów na północ od Karpat położonych*. Druk S. Świeckiego. Dąbrowa.
- Sawicki L. 1918–1919. *O krasie gipsowym pod Buskiem*. „Przegląd Geograficzny”, 1, 1–2: 306–310.
- Siarkowski T. 1874. *Kadzielnia*, [w:] *Pamiętnik Kielecki na rok zwyczajny 1874*, red. M. Goldhaar. Druk. Ch. Keltera. Warszawa, s. 77–79. <http://sbc.wbp.kielce.pl/dlibra/docmetadata?id=11958&from=publication>
- Siemiradzki J. 1903. *Geologia ziem polskich. Formacje starsze do jurajskiej włącznie*. Nakł. Muzeum im Dzieduszyckich. Lwów, ss. 472. <http://www.dbc.wroc.pl/publication/4987>
- Siemiradzki J. 1909. *Geologia ziem polskich. Formacje młodsze (kreda-dyluwium)*. Nakł. Muzeum im Dzieduszyckich. Lwów, ss. 584. <http://www.dbc.wroc.pl/publication/4987>
- Sioma J. 1904. *Kadzielnia*. „Wszechświat”, 23, 1: 2–5; 2: 21–27.
- Sławski E. 1952–1956. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego. Kraków.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1. 1988. Reader's Digest Przegląd. Warszawa.
- Sosnowski K. 1914. *Przewodnik po Beskidzie Zachodnim*. Nakł. Oddziału Towarzystwa Tatrzańskiego „Beskid”. Kraków, ss. VIII, 352.
- Stanisławska M., Suski R. 2005. *O jaskiniach, pieczarach i grotach słów kilka*, [w:] *Materiały 45. Symp. Speleologicznego, Ojców 20–23.10.2011*, red. M. Gradziński, J. Partyka, J. Urban. Sekcja Speleologiczna PTP im. Kopernika. Kraków, s. 44–45.
- Staszic S. 1931. *Dziennik podróży*. Z rękopisów wydał Cz. Leśniewski. Nakł. Pol. Akademii Umiejętności. Kraków, ss. LXVI, 514.

[Stronczyński K., Taczanowski W., Waga A.] 1855. *Sprawozdanie z podróży naturalistów odbytej w r. 1854 do Ojcowa*. „Biblioteka Warszawska”, 2: 142–172, 355–379.

[Stronczyński K., Taczanowski W., Waga A.] 1857. *Sprawozdanie z podróży naturalistów odbytej w r. 1854 do Ojcowa*. „Biblioteka Warszawska”, 2: 161–227.

Święcicki H. 1874. *Góry południowo-zachodniej części Królestwa Polskiego*, [w:] *Encyklopedia rolnictwa*, red. J. T. Lubomirski, E. Stawiński, S. Przysański, t. 2. Warszawa, s. 627–637.

Tokarski J. (red.). 1980. *Słownik wyrazów obcych PWN*. Państw. Wyd. Nauk. Warszawa, ss. 828.

Urban J. 2000. *O pieczarach, jaskiniach, grotach i zbójnikach – w odpowiedzi na artykuł W. Wiśniewskiego*. „Jaskinie Beskidzkie”, 1, 3: 5–7. <http://www.ssb.strefa.pl/biuletyn3.htm>

Urban J. 2011. *Jaskinie, pieczary czy grot – dziedzictwo nazewnictwa*. [w:] *Materiały 45. Symp. Speleologicznego, Ojców 20–23.10.2011*, red. M. Gradziński, J. Partyka, J. Urban. Sekcja Speleologiczna PTP im. Kopernika. Kraków, s. 103–104. http://www.ssb.strefa.pl/ssstp/08wydawnictwa/sympozjum_45.pdf

Wiślicki A. 1856. *Jaskinie i grot w paśmie jurajcznego wapienia w Polsce*. „Księga Świata”, 2: 306–311.

Wiśniewski W. W. 1997a. *Grotolaz (1950–1957). Pierwsze polskie czasopismo jaskiniowe. Bibliografia*. Sekcja Speleologiczna PTP im. Kopernika. Kraków, ss. 80.

Wiśniewski W. W. 1997b. *Jaskinie Gorców. Dzieje i stan poznania*. „Wierchy”, 63: 177–204.

Wiśniewski W. W. 1998a. *Bogusza Z. Stęczyńskiego opis Jaskini w Stradczu A.D. 1840*. „Jaskinie”, 3, 10: 32–33.

Wiśniewski W. W. 1998 b. *Historia poznania jaskiń Polski do roku 1900*. „Jaskinie”, 1, 8: 28–30.

Wiśniewski W. W. 1998c. *Jaskinie beskidzkie w dziełach Bogusza Z. Stęczyńskiego (1847, 1860 oraz 1868, 1870)*. „Jaskinie”, 4, 11: 32–33.

Wiśniewski W. W. 1999a. *Ikonografia jaskiń gór polskich w XIX wieku*. Wyd. Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK. Kraków, ss. 78.

Wiśniewski W. W. 1999b. *O nazwie jaskini w Łopieniu – „Zbójecka” czy „Zbójnicka”?* „Jaskinie Beskidzkie”, 2: 5–6. <http://www.ssb.strefa.pl/biuletyn2.htm#O%20nazwie%20WWW>

Wiśniewski W. W. 2002. *Jaskinia*. [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, t. 12. Wyd. Naukowe PWN SA. Warszawa, s. 461–464.

Zawisza J. 1873. *Jaskinia Mamuta w dolinie Wierszchowskiej w okolicach Ojcowa i Krakowa położona*. „Wiadomości Archeologiczne”, 2: 5–23. <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0222/>

Zejszner L. 1861. *O mijocenicznym gipsach i marglach w południowo-zachodnich stronach Królestwa Polskiego*. „Biblioteka Warszawska”, 4: 230–245, 472–487, 715–733. <http://books.google.pl/books?id=NL4DAAAAYAAJ&printsec=frontcover#v=one-page&q&f=false>

Zgółkowa H. (red.). 1997. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 13. Wyd. Kurpisz. Poznań.

Zeromski S. 1956. *Popioły: powieść z końca XVIII i początku XIX wieku*, t. 2. Czytelnik. Warszawa, ss. 289. <http://literat.ug.edu.pl/popioły/index.htm>

SUMMARY

The terms: *jaskinia* (cave), *pieczara* (cave, cavern) and *grota* (grotto) are in the Polish language unambiguously and universally associated with natural empty spaces in rock accessible to people. According to the dictionary data, the meanings of these words are practically the same. The most common in Slavonic languages and the oldest of them is the term *pieczara* (*pečina*) derived from the Old Slavonic word *peč* denoting the hearth. The term *jaskinia* exists only in West Slavonic languages and its origin is variously explained. In the author's opinion, the term could have been formed as a result of combining the roots of words *jasny* (light) and *ginać* (die), because a cave is a place where light dies out. The word *grota* comes from Romance languages and appeared in our language in the 18th century. The three discussed herein terms were commonly used in the scientific and tourist vocabulary in the 19th and the first half of the 20th centuries. However, in the created mainly in the latter part of the 20th century cave nomenclature a tendency can be observed to eliminate the words *grota* and *pieczara*. It should be remembered that the discussed terms are part of the legacy of the Polish language and the deliberate elimination of these words from both the language and specialist nomenclature would be detrimental to the country's cultural heritage.